

Maria Frankowska
(1906–1996)

W dniu 17 września 1996 r. zmarła w Warszawie w wieku 90 lat profesor doktor Maria Frankowska, wybitny uczonek, etnolog, amerykanista, człowiek niezwykle prawy i szlachetny. Jej szerokie zainteresowania naukowe połączone z gruntowną wiedzą ogólną i erudycją, pasją badawczą i dociekliwością, podejmowanie trudnych problemów etnologicznych oraz niebywała siła ducha i charakteru sprawiły, że była postacią nietuzinkową i nieszablonową. Przez dziesiątki lat związana z ośrodkami naukowymi w Polsce i w Europie oraz w krajach Ameryki Łacińskiej, wszędzie pozostawiła zarówno trwałe piętno swej niezwyklej osobowości, jak i naukowej działalności.

Rozpoczęła ją już w czasie studiów w Uniwersytecie Poznańskim, kiedy to w 1929 r. podjęła pracę jako asystentka w Instytucie Etnologii tego Uniwersytetu. Opublikowała wówczas pod nazwiskiem panieńskim Karbowska swą

pierwszą rozprawę naukową na temat kultury scytyjskiej w Europie oraz zinventaryzowała Muzeum Kaszubskie we Wdzydzach. W 1931 r. uzyskała tytuł naukowy doktora filozofii w zakresie etnografii, etnologii i prehistorii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Poznańskiego.

W ciągu kilkunastu lat swej działalności profesor Maria Frankowska związana była instytucjonalnie z kilkoma placówkami – z Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie, z Katedrą Etnografii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu (obecnie Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM w Poznaniu), z Zakładem Etnografii Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (obecnie Zakład Etnologii Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie) i z Pracownią Etnografii (obecnie Pracownia Etnologii) tego Instytutu w Poznaniu. Pracując w tych placówkach angażowała się aktywnie w ich działalność bieżącą, wzbogacając ją o własne inicjatywy oraz prace badawcze, jednocześnie obmyślając perspektywiczne plany ich rozwoju.

Problemy muzealnictwa stanowiły jeden z ważniejszych nurtów zainteresowań profesor Marii Frankowskiej. Poza wspomnianą już inwentaryzacją Muzeum Kaszubskiego we Wdzydzach, w latach 1930–1939 była kustoszem w Muzeum Etnograficznym w Warszawie, gdzie opracowała kolekcje powierzonego Jej działu indochińskiego. W tym też czasie, a głównie od 1934 do 1938 r., z polecenia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego pracowała, w okresie miesięcy letnich, w muzeum Guimeta i Trocadero w Paryżu oraz muzeach Madrytu, Berlina, Monachium, Lipska, Drezna, Stuttgartu, Kolonii i Hamburga. Druga wojna światowa przerwała Jej działalność muzealną, którą podjęła na nowo, obok innych zajęć, w latach powojennych. Przez kilka miesięcy 1945 r. była kustoszem Muzeum Wielkopolskiego (obecnie Muzeum Narodowe) w Poznaniu. Od 1963 do 1966 r. była kierownikiem Działu Pozaeuropejskiego w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie, a od 1967 do 1976 r. kuratorem tego Działu. Była też wieloletnim członkiem Rady Muzealnej tego Muzeum.

W ciągu wielu lat pracy w Muzeum, profesor Maria Frankowska dała się poznać jako znakomity znawca problematyki muzealnej, autor scenariuszy i katalogów wielu wystaw. Między innymi była autorem scenariusza stałej wystawy Działu Pozaeuropejskiego Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie. Była również autorem scenariusza i katalogu znaczącej dla Jej działalności amerykańskiej wystawy – „Sztuka starożytnego Meksyku”, otwartej w 1965 r. w Muzeum Kultury i Sztuki Ludowej (obecnie Muzeum Etnograficzne, Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu). Miała świadomość, że mimo prowadzonych intensywnych badań sztuka Meksyku nie była jeszcze do końca poznana i planowała w przyszłości choć w pewnej części tę lukę wypełnić.

Swoją wiedzę w dziedzinie muzealnictwa Profesor Frankowska przekazała w publikowanych artykułach i wykładach uniwersyteckich. Dużą Jej zasługą i osobistym sukcesem było zainicjowanie i doprowadzenie do skutku

w 1968 r. wymiany obiektów etnograficznych między Museo de las Culturas miasta Meksyk a Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie. Dzięki temu zbiory etnograficzne tegoż Muzeum wzbogaciły się o niezmiernie interesującą i bardzo cenną z naukowego punktu widzenia, a zarazem unikalną kolekcję obiektów meksykańskiej kultury i sztuki ludowej. Wymiana ta kontynuowana była przez długie lata, przy czym część obiektów kultury meksykańskiej Muzeum w Warszawie otrzymało w formie daru. W ich gromadzeniu i opracowaniu Profesor Frankowska odegrała szczególną rolę. Jest to bowiem kolekcja zebrana w sposób metodyczny; przedstawia ona zarówno zróżnicowanie regionalne kultury meksykańskiej, jak i wszystkie dziedziny kultury ludowej tego kraju.

Niezwykle ważne miejsce w życiu naukowym profesor Marii Frankowskiej zajmowała działalność dydaktyczna. Współpracując w tym zakresie z kilkoma uniwersytetami w Polsce, najdłużej, bo ponad 25 lat związana była z Uniwersytetem im. A. Mickiewicza w Poznaniu.

Pracę dydaktyczną podjęła w latach okupacji, prowadząc w Warszawie wykłady z zakresu polskiej kultury i sztuki ludowej na Tajnych Kursach Oświatowo-Społecznych. Jednocześnie brała udział w Seminariach profesora Eugeniusza Frankowskiego na Tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich w Warszawie. Już w październiku 1945 r. podjęła pracę na Uniwersytecie w Poznaniu, początkowo jako wolontariuszka, a od 1946 r. na etacie adiunkta Katedry Etnografii. Na szczególne uwypuklenie zasługuje fakt, że po zakończeniu drugiej wojny światowej razem ze swoim mężem, wybitnym polskim uczonym etnologiem, profesorem Eugeniuszem Frankowskim, długoletnim kierownikiem Katedry Etnografii Uniwersytetu Poznańskiego oraz z doc. dr Tadeuszem Wróblewskim, odbudowywała tę Katedrę po zniszczeniach wojennych i rozgrabieniu jej mienia w latach okupacji. Przyczyniła się do uratowania dużej części unikalnych i cennych zbiorów bibliotecznych Katedry.

Przez wiele lat profesor Maria Frankowska związana była z Uniwersytetem w Poznaniu, pracując z młodzieżą i dla młodzieży, służąc jej zawsze – z dużą życzliwością i oddaniem – własną wiedzą i doświadczeniem. Prowadziła wykłady z zakresu etnografii – powszechnej, Europy, Słowian, a także z muzealnictwa, wygłaszając je zarówno (i przede wszystkim) dla studentów etnografii, jak i archeologii, geografii, antropologii oraz socjologii. Mimo przejścia w 1971 r. z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza do pracy w Polskiej Akademii Nauk, nadal prowadziła wykłady, zarówno kursowe jak i monograficzne, głównie z zakresu amerykanistyki oraz antropologii kulturowej, dla słuchaczy z Poznania, Warszawy i Torunia.

Prowadząc seminaria magisterskie profesor Frankowska wyszkoliła kilkudziesięciu magistrów etnografii. Ponad osiem lat była opiekunem Koła Naukowego studentów etnografii Uniwersytetu w Poznaniu, inspirując i wydatnie pomagając im w rozwijaniu zainteresowań naukowych i wyrabiając umiejętność samodzielnego poszerzania wiedzy. Sprzyjała i zachęcała do

prezentowania studenckiego dorobku naukowego na ogólnopolskich konferencjach. Darzyła ogromną życzliwością wszelkie naukowe inicjatywy studentów, chętnie pomagała w ich fachowym doskonaleniu się, zawsze i w każdej chwili służyła radą i wskazówkami. Podobną postawę miała wobec młodszych pracowników nauki, pomagając im w zdobywaniu znaczącej pozycji w życiu naukowym poprzez zachęcanie i mobilizowanie do wyjątkowej pracy w atmosferze roztaczanej przez siebie życzliwości, uznanie dla ich osiągnięć i aktywizowanie do dalszych działań.

Na seminariach doktorskich profesor Frankowska skupiła wokół siebie grono etnografów i archeologów z Poznania, Warszawy, Krakowa, Torunia i Szczecina, spośród których wielu zdobyło doktoraty pod Jej kierunkiem. Wielką Jej zasługą było wyszkolenie grupy specjalistów w zakresie etnografii powszechnej, a nade wszystko w zakresie amerykanistyki, którzy zasilili kadrę naukową kilku uniwersytetów i placówek Polskiej Akademii Nauk.

Pracując na Uniwersytecie Poznańskim profesor Maria Frankowska brała również czynny udział w jego pracach organizacyjnych i społecznych. Cenila sobie ponadto działalność w rozmaitych towarzystwach naukowych, które traktowała także jako forum prezentowania wobec szerszego grona własnych przemyśleń i dociekań naukowych. Uczestniczyła również aktywnie w ich życiu organizacyjnym pełniąc szereg funkcji w takich stowarzyszeniach, jak: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Komisja Etnograficzna i Komisja Historyczna PTPN, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Komitet Nauk Historycznych PAN i Komitet Nauk Etnologicznych PAN.

Profesor Maria Frankowska dała się poznać jako dydaktyk również w zagranicznych ośrodkach naukowych. Prowadziła wykłady z etnografii Polski w Escuela Nacional de Antropologia e Historia w mieście Meksyk oraz na temat kierunków współczesnej etnografii polskiej w Colegio de Mexico w 1967/1968 r. Z kolei na zaproszenie Kubańskiej Akademii Nauk wygłosiła w 1971 r. cykl wykładów o kierunkach, teorii i metodach badawczych antropologii kulturowej na Międzynarodowym Seminarium Naukowym w Instytucie Etnologii Kubańskiej Akademii Nauk. Zaproszona przez Centralny Uniwersytet w Santa Clara, a następnie przez Uniwersytet w Santiago de Cuba, prowadziła wykłady o kierunkach i metodach badań etnograficznych w Polsce. W 1975 r. ponownie wyjechała do Meksyku i miała zajęcia dydaktyczne w Escuela Nacional de Antropologia e Historia, w Museo de las Culturas w mieście Meksyk oraz na Uniwersytecie w Guadalajara. Niektóre z tych doświadczeń i obserwacji dydaktycznych przekazała w formie artykułów opublikowanych w polskich czasopismach naukowych.

Równoległe z działalnością na Uniwersytecie w Poznaniu, profesor Maria Frankowska podjęła pracę w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN (dawn. Instytut Historii Kultury Materialnej PAN), pełniąc od 1954 do końca 1976 r. funkcję kierownika poznańskiej Pracowni Etnologii tegoż Instytutu (dawn. Pracownia Etnografii). W latach 1972 do 1976 była też

kierownikiem Zakładu Etnologii IAE PAN (dawn. IHKM PAN) w Warszawie, a po przejściu na emeryturę została powołana na stanowisko konsultanta naukowego tego Zakładu.

Jako kierownik Zakładu Etnologii IAE PAN przyczyniła się wydatnie do sfinalizowania rozpoczętego już wcześniej podstawowego przedsięwzięcia naukowego Zakładu, jakim było wówczas opracowanie syntezy etnografii polskiej. W pracach nad jej realizacją uczestniczyli, obok pracowników Zakładu, przedstawiciele ośrodków etnograficznych Warszawy, Łodzi, Krakowa i Poznania. Dzięki wysiłkom profesor Frankowskiej i kierowanego przez nią zespołu, w 1976 r. opublikowano pierwszy, a w 1981 r. drugi tom „Syntezy etnografii polskiej”. Dzieło to stanowi jedno z najbardziej znaczących osiągnięć w dziejach polskiej etnografii. Profesor Frankowska uczestniczyła również jako współautor w powstawaniu innej ważnej publikacji pt. *Historia etnografii polskiej*, która została wyróżniona nagrodą Sekretarza PAN. Szczególnie ważką i znaczącą Jej zasługą dla polskiej etnografii było powołanie do życia nowego czasopisma etnograficznego, organu Instytutu Archeologii i Etnologii PAN (dawn. IHKM PAN), wydawanego w językach obcych pod nazwą „Ethnologia Polona”. Pierwszy tom tego rocznika ukazał się w 1975 r. Będąc inicjatorem, a następnie redaktorem tego pisma, profesor Frankowska umożliwiła prezentację dorobku polskiej etnografii na forum międzynarodowym.

Profesor Maria Frankowska przez ponad 20 lat była kierownikiem Pracowni Etnologii IAE PAN (dawn. Pracownia Etnografii IHKM PAN) w Poznaniu. Początkowo kierowała badaniami związanymi z etnografią Polski, prowadząc prace terenowe głównie nad budownictwem ludowym Wielkopolski. Plonem tych działań była m.in. wydana w 1959 r. praca zbiorowa *Z badań nad budownictwem ludowym w Wielkopolsce (1954–1957)*. W początkach lat sześćdziesiątych ukierunkowała działalność Pracowni na zagadnienia z zakresu etnografii powszechnej, inicjując wówczas prace badawcze z zakresu historii etnografii, dotyczące wkładu polskich podróżników, emigrantów i badaczy w dzieło poznania ludów pozaeuropejskich. W 1963 r. zdecydowała ostatecznie o amerykańskiej specjalizacji Pracowni. W kilka lat później zaczęła inspirować i rozwijać w tym zakresie badania etnoreligioznawcze.

Zainteresowania badawcze profesor Frankowskiej problematyką amerykańską odzwierciedliły się w Jej działalności muzealnej, dydaktycznej i naukowej, a dzięki temu stała się autorem szeregu inicjatyw naukowych i organizacyjnych. Na szczególne podkreślenie zasługuje zapoczątkowanie przez nią studiów amerykańskich na szerszą skalę dzięki stworzeniu pierwszej w Polsce naukowej placówki amerykańskiej, którą stała się Pracownia Etnologii IAE PAN (dawn. Pracownia Etnografii IHKM PAN).

W dziedzinie amerykańistyki wyszkoliła grono specjalistów, których skupiła wokół siebie, współpracując z nimi przez długie lata. Jej zasługą była organizacja spotkań wszystkich amerykańistów polskich, którzy dzięki temu

mieli okazję do wymiany swoich poglądów i doświadczeń badawczych na czterech zorganizowanych przez profesor Frankowską Ogólnopolskich Seminariach Amerykanistycznych. Na jednym z tych spotkań sformułowała bardzo istotne programowe założenia rozwoju polskiej amerykanistyki, które odegrały ważną rolę w dalszym kształtowaniu się tej dziedziny nauki, mając wpływ zarówno na poczynania naukowe, jak i organizacyjne polskich amerykanistów. W programie tym położyła szczególny nacisk na konieczność podejmowania prac zespołowych, w których uczestniczyliby przedstawiciele różnych gałęzi wiedzy. Wysunęła postulat nawiązania bliższej współpracy etnografów z archeologami, historykami, językoznawcami, antropologami, historykami sztuki, socjologami i geografami. Były to postulaty po raz pierwszy wysunięte na gruncie polskiej amerykanistyki i stanowiły wyraz dążeń profesor Frankowskiej do integracji wysiłków przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych w Polsce. Zamierzenia te zrealizowały się zarówno przez powstanie różnych placówek naukowych ukierunkowanych na prace amerykanistyczne, jak i przez utworzenie w 1965 r., z inicjatywy profesor Frankowskiej, Sekcji Amerykanistycznej Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, jako najbardziej wówczas odpowiedniej formy organizacji polskich amerykanistów. Sekcja miała swą siedzibę w Poznaniu, a jej wieloletnim prezesem była profesor Frankowska.

Za najważniejsze spośród zadań polskiej amerykanistyki uznała cele naukowe, dydaktyczne, informacyjno-popularyzatorskie oraz działalność zmierzającą do nawiązania i rozszerzenia kontaktów z zagranicznymi ośrodkami naukowymi. W tym zbiorowym wysiłku rola etnografii była szczególnie ważna i pierwszoplanowa zarówno z racji naukowych, jak i praktycznych. Centrum zainteresowań etnografii powszechnej stanowi bowiem badanie kultury ludów określanych jako prymitywne, próby wyjaśniania ich etnogenezy, kierunku rozwoju oraz analiza współczesnych przeobrażeń ich kultury i powiązań przeszłości tych ludów z ich teraźniejszością, uwarunkowaną całokształtem przebiegu ich dziejów, co ma szczególne zastosowanie w odniesieniu do Ameryki, a zwłaszcza do Ameryki Łacińskiej. Profesor Frankowska podkreślała, iż z tych wszystkich względów właśnie etnografia ma swoisty priorytet w dziedzinie amerykanistyki.

Profesor Maria Frankowska była również inicjatorem utworzenia Komisji Amerykanistycznej Komitetu Nauk Etnologicznych PAN, gdzie objęła funkcję przewodniczącej. Ponadto przewodniczyła powstałemu w 1978 r. Polskiemu Towarzystwu Studiów Latinoamerykanistycznych. Z zagranicznych towarzystw amerykanistycznych była członkiem Société Americanistes w Paryżu i Sociedad Mexicana de Antropología.

Profesor Maria Frankowska dała jednak wyraz swoim zainteresowaniom amerykanistycznym przede wszystkim w pracach naukowych. Najważniejsze miejsce wśród nich zajmuje monografia *Podstawy gospodarki wiejskiej w Peru w ostatnim okresie panowania Inków i pierwszym stuleciu po konkwiescie. Wiek XVI i pierwsza połowa XVII w.* (1967). W dziele tym dokonała rekon-

strukcji i analizy gospodarki wiejskiej Indian Peru w interesującym Ją okresie, szczególny nacisk kładąc na procesy przemian kulturowych, spowodowanych spotkaniem dwóch zupełnie odmiennych kultur. Praca ta stanowi istotny wkład w poznanie sytuacji społeczno-gospodarczej jednego z ważniejszych pozaeuropejskich ośrodków cywilizacyjnych.

Później profesor Frankowska zainteresowania swe skierowała ku Meksykowi. Uwagę skupiła na indiańskiej sztuce Meksyku, którą studiowała zarówno w jej formach historycznych, jak i współczesnych. Z badaniami tymi związały się Jej wyjazdy do krajów Ameryki Łacińskiej, tj. na Kubę i trzykrotnie do Meksyku, gdzie prowadziła badania terenowe oraz zbierała materiały archiwalne i biblioteczne. Zajęła się również studiami religioznawczymi koncentrując się przede wszystkim na problemie synkretyzmu religijnego oraz na charakterystycznych dla wsi meksykańskiej formach katolicyzmu ludowego. Tym zagadnieniom poświęciła szereg publikacji artykułowych. Z Jej też inspiracji i pod Jej kierunkiem powstał w Poznaniu zespół etnografów-religioznawców, który zajął się analizą ruchów społeczno-religijnych i kultów synkretycznych na terenie obu Ameryk. Rezultatem tego projektu badawczego było kilka monografii przedstawiających badane zjawiska w ich wymiarze historycznym, antropologicznym i religioznawczym. Z tego też nurtu Jej zainteresowań wywiodła się książka *Mitologia Azteków* (1987), która – uwzględniając najnowsze odkrycia naukowe – wypełniła poważną lukę w polskiej literaturze przedmiotu. Drugiej książki z tego nurtu zainteresowań („Mitologii Majów”), niestety już nie ukończyła.

Podobny los podzieliło wielkie dzieło profesor Frankowskiej – „Sztuka Meksyku”, które przygotowywała przez wiele lat.

W zakończeniu należy zwrócić uwagę na warsztat badawczy profesor Marii Frankowskiej, daleki od piętnej wąskiej specjalizacji. Wprawdzie etnografia Ameryki była Jej głównym polem badawczym, to jednak w Jej dorobku wyraźnie dostrzec można typowe podejście interdyscyplinarne. Uwzględnianie zjawisk w szerokich perspektywach interdyscyplinarnych było zawsze jedną z Jej naczelnych dewiz. Niejednokrotnie wykorzystywała jednocześnie źródła archeologiczne, historyczne i etnograficzne, aby posiłkując się tak różnorodnym materiałem dochodzić do genezy badanych zjawisk, przedstawienia ich rozwoju i przekształceń, ukazania ich funkcjonowania w bieżącej rzeczywistości. Uprawiany przez profesor Frankowską profil badań określić można jako etnohistoryczny. Jego istotą była etnologiczna interpretacja faktów z przeszłości oraz historyczna rekonstrukcja treści kulturowych, analizowanych w długich przedziałach czasu. Widoczny w Jej twórczości silny historyzm łączył się jednocześnie z mocno akcentowanym podejściem kulturowo-relatywistycznym, odrzucającym wszelki schemat myślenia i kwalifikowania faktów kulturowych według z góry przyjętych i obowiązujących w danym środowisku i epoce szablonów interpretacji.

Profesor Marię Frankowską najbardziej zawsze interesowało śledzenie kontynuacji dawnych form kulturowych w czasach współczesnych. Widać tu

wyraźnie wpływ haseł akceptowanych przez wielu latynoamerykańskich uczonych, filozofów i działaczy społecznych podkreślających, iż istotą odrębności tego kontynentu jest wszechogarniająca wszystkie sfery życia *presencia del pasado* – obecność przeszłości w teraźniejszości. Tej obecności szukała również w swych badaniach, studiach i publikacjach profesor Maria Frankowska. W interpretacji tych faktów znacznie większą uwagę przywiązywała do ich kontekstu dziejowego niż do analizy porównawczej, starała się bowiem zawsze wyjaśniać badane zjawiska na gruncie kultury, której są one częścią składową. Dzięki temu unikała pochopnych uogólnień, efektownych choć pozbawionych głębszych perspektyw hipotez oraz twierdzeń nieuzasadnionych przez aktualny stan badań.

Prof. dr Maria Frankowska zajmowała bardzo ważne i znaczące miejsce w polskim życiu naukowym, a także w życiu swoich licznych uczniów. Pożegnaliśmy z prawdziwym żalem człowieka wielkiego formatu mając nadzieję, że potrafimy zachować i przekazać następnym pokoleniom choć część tych wartości, którym sama była wierna.

Maria Paradowska

Jadwiga Kucharska
(1922–1995)

W dniu 13 sierpnia 1995 r. zmarła w Łodzi, w pełni sił twórczych i aktywności naukowej, profesor etnografii Uniwersytetu Łódzkiego, dr hab. Jadwiga Kucharska. W pogrzebie, który odbył się 19 sierpnia na cmentarzu w Radogoszczy (dzielnica Julianów) uczestniczyli, oprócz najbliższej i dalszej rodziny, przyjaciele, koleżanki i koledzy, uczniowie, a także przedstawiciele Uniwersytetu Łódzkiego, Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego, Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego oraz innych placówek naukowo-badawczych. W imieniu Uniwersytetu Łódzkiego Zmarłą żegnali: prorektor UŁ, profesor Jan Szymczak oraz kierownik Katedry Etnologii profesor Włodzimierz Baranowski.

Profesor Jadwiga Kucharska, nauczyciel akademicki oraz wieloletni i doświadczony badacz naukowy, była reprezentantką etnografii polskiej skierowanej przede wszystkim na badanie kultury społeczności wiejskich na obszarze ziem polskich. Stałe i wielostronne kontakty zagraniczne, łącznie z dłuższymi pobytami naukowymi, traktowała z reguły jako źródło służące do pogłębienia refleksji teoretyczno-metodologicznej oraz możliwość

wzbogacenia własnego warsztatu badawczego o materiały porównawcze bądź uzupełniające w zakresie realizowanego przez siebie tematu. Należała do ścisłego grona wychowanków i kontynuatorów tzw. „łódzkiej szkoły etnograficznej”, reprezentowanej przez wybitną i zasłużoną dla etnografii polskiej profesor Kazimierę Zawistowicz-Adamską.

Jadwiga Kucharska urodziła się w Łodzi, w dniu 31 marca 1922 r., w rodzinie inteligenckiej Lucjana Teodora Kucharskiego, farmaceuty oraz Józefaty z Kubiszewskich. Rodzeństwo stanowił młodszy brat Jan. Z miastem rodzinnym związana była przez całe swoje życie, łącznie z okresem okupacji niemieckiej. Tu w 1935 r. ukończyła szkołę powszechną i rozpoczęła naukę w Gimnazjum Ogólnokształcącym im. Emilii Szczanieckiej, którą zmuszona była przerwać z chwilą wybuchu II wojny światowej. W warunkach okupacji cała rodzina pozostawała w Łodzi, utrzymując się głównie z prac fizycznych; ojciec pracował w aptece w podłódzkim Konstantynowie, matka i brat Jan zarabkowali w fabrykach. Ona sama była sprzedawczynią w sklepie materiałów piśmiennych (1941–1944), a następnie także pracownikiem fizycznym przy budowie okopów (1944–1945).

Po zakończeniu wojny i uzyskaniu matury w Spółdzielczym Liceum Handlowym w Łodzi (1946), Jadwiga Kucharska podjęła studia geograficzne na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Łódzkiego, pod kierunkiem wybitnego geografa prof. Jana Dylika. Dodatkowe uczestnictwo w zajęciach z etnografii i etnologii zafascynowało Ją i związało na stałe z tym kierunkiem studiów i prac naukowo-badawczych. Od 1949 r. równoległe z geografią studiuje etnografię. W 1951 r. uzyskuje stopień magistra w zakresie geografii, a w roku 1952 magistra etnografii i etnologii. Z geografią wiąże się przejściowo pracą zawodową w Państwowym Instytucie Geologicznym (1948–1949), a następnie w Przedsiębiorstwie Geologiczno-Inżynierskim (1952–1956). W roku 1956 rezygnuje jednak z tej pracy na rzecz Zakładu Etnografii UŁ, w którym – po okresie zawieszenia studiów etnograficznych – otworzyły się możliwości ich wznowienia i kontynuacji. I tą właśnie decyzją Jadwiga Kucharska wyznaczyła całą swoją późniejszą drogę życiową – nauczyciela akademickiego oraz badacza kultury społeczności wiejskich.

Swoje zainteresowania i pasje naukowo-badawcze Jadwiga Kucharska kształtowała w łódzkim środowisku etnograficznym, tworzonym pod kierunkiem profesor Kazimierzy Zawistowicz-Adamskiej. Zorganizowanie z inicjatywy tej Uczonej już w 1945 r. Zakładu Etnografii UŁ, powołanie w niedługim czasie łódzkiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego oraz Pracowni Etnograficznej IHKM PAN, nawiązanie ścisłej współpracy z łódzkim Muzeum Etnograficznym oraz innymi pokrewnymi placówkami naukowo-badawczymi, podejmowanie interesującej i ważnej dla życia i kultury wsi problematyki naukowej połączonej z badaniami w terenie, a także Jej nieprzeciętna osobowość stworzyły w środowisku łódzkim właściwy klimat do pracy zaangażowanej i twórczej. Jadwiga Kucharska odnalazła

w nim swoje miejsce i stała się jego oddanym, aktywnym współtwórcą. I odtąd całe Jej dojrzałe życie związane było z działalnością dydaktyczną i naukowo-badawczą Katedry Etnografii UŁ. Tu po ukończonych studiach uzyskiwała kolejne stopnie naukowe w zakresie etnografii: doktora nauk humanistycznych (1961), doktora habilitowanego (1971), profesora nadzwyczajnego (1990) i profesora zwyczajnego (1991), przechodząc także przez wszystkie stopnie stanowisk – od asystenta do profesora włącznie.

Wieloletni dorobek profesor Jadwigi Kucharskiej w zakresie kształcenia młodych etnografów był poważny i stanowi trwałą wartość dydaktyczną i wychowawczą. Prowadzone przez Nią wykłady i ćwiczenia były wielokierunkowe i obejmowały etnografię społeczeństw plemiennych, etnografię Europy, etnografię Polski (społeczną), historię etnografii oraz seminarium dotyczące problematyki etnicznej. Zakres obowiązków dydaktyczno-wychowawczych poszerzały jeszcze takie zajęcia jak: opieka nad licznymi pracami magisterskimi, promotorstwo w rozprawach doktorskich, recenzowanie prac habilitacyjnych dla wydawnictw, a także oceny do nominacji profesorskiej.

Niekwestionowaną wartość stanowi również Jej dorobek na odcinku prac naukowo-badawczych liczący ok. 90 pozycji bibliograficznych, w tym 4 książki, 75 rozpraw i artykułów (4 pozycje we współautorstwie), 6 recenzji, a ponadto prace redakcyjne: „Łódzkie Studia Etnograficzne” – redaktor naczelny (1981–1990) oraz współredaktor tomu *Folklor robotniczej Łodzi. Pokłosie konkursu*, „Literatura Ludowa”, R. 12/15.

Jadwiga Kucharska należała do nauczycieli akademickich, którzy w swej pracy naukowo-badawczej skoncentrowali się przede wszystkim na problematyce związanej z Kaszubszczyzną. Już w czasie pierwszych lat studenckich na geografii uczestniczyła w zespołowych badaniach etnograficznych na obszarze nadmorskiej strefy Kaszubszczyzny. Badaniami objęto wówczas ludność zrzeszającą się w tradycyjnych spółkach rybackich, zwanych maszoperiami. Temat ten mieścił się w ramach ogólnej problematyki Zakładu Etnografii, poświęconej szeroko pojętemu współdziałaniu gospodarzemu i społecznemu mieszkańców wsi. Doskonała organizacja i efektywność tych badań, wkomponowanych w ogólną problematykę różnych form współdziałania występujących na innych obszarach Polski zdecydowały, że ich wyniki zostały przedstawione na posiedzeniu Komisji Etnograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. W niedługim czasie opracowania dotyczące współdziałania oraz spółek gospodarczych o charakterze rodzinnym, w tym zwłaszcza maszoperii i górskich zespołów pasterskich, opublikowane zostały w artykułach, pracach zbiorowych oraz monografiach indywidualnych – ciesząc się pozytywną oceną środowisk naukowych. Znaczący udział Jadwigi Kucharskiej w wymienionych pracach, zapewniły Jej odpowiednie miejsce w dalszych, pogłębionych studiach nad złożoną problematyką ziemi kaszubskiej. Efektem Jej następnych badań kaszubskich stały się kolejne opracowania, w tym także książkowe. Należą do nich: *Tradycyjna organizacja rybołówstwa zespołowego na wybrzeżu kaszubskim*,

będąca podstawą uzyskania stopnia doktora nauk humanistycznych (Wrocław 1968, ss. 136) oraz *Przemiany struktury społeczno-zawodowej wsi kaszubskich w XX wieku* (Wrocław 1971, ss. 190), uznanej za rozprawę habilitacyjną. Pierwsza z tych pozycji stanowi podsumowanie prawie dwudziestoletnich badań terenowych, zarówno stacjonarnych, jak i powierzchniowych, a także archiwalnych oraz literatury przedmiotu dotyczących ludności rybackiej miejscowego pochodzenia – zamieszkałej na obszarze przybrzeżnym od Gdańska do Łeby. Zebrano unikalny materiał dotyczący współdziałania w obrębie określonych zespołów rybackich oraz w obrębie całych społeczności lokalnych, kierujących się swoistym samorządem rybackim. Badając istniejące zespoły rybackie od strony ich organizacji oraz wszystkich rybaków z uwzględnieniem ich genealogii zawodowej w obrębie trzech pokoleń, J. Kucharska uzyskała jednorodny i porównawczy materiał, pozwalający wyciągnąć nowe uzasadnione wnioski teoretyczne. Ustaliła w nich po raz pierwszy dla tego obszaru, formy organizacyjne rybołówstwa zespołowego i wykazała, jak zespoły maszoperyjne przekształcają się z grup krewniaczych w grupy wyłącznie celowe. Ukazała również, jak wraz z rozwijającym się rybołówstwem kutrowym następuje i ugruntowuje się polaryzacja społeczna i majątkowa rybaków, a także jak nowe możliwości zarobkowe zmieniają w sposób zasadniczy zarówno strukturę poszczególnych rodzin, jak i całych społeczności lokalnych.

Tematem kolejnej pozycji wydawniczej stały się przemiany społeczno-zawodowe i kulturowe wsi kaszubskiej. Problematyka przemian podejmowana wówczas często przez socjologów i etnografów polskich, zgodna była z ogólnymi trendami badawczymi występującymi w nauce światowej. Badania stacjonarne przeprowadzono w trzech wybranych wsiach kaszubskich o różnej strukturze zawodowej: wsi rybackiej, rolniczej i rolniczo-rybackiej. Punktem wyjścia badań był stan gospodarczy i społeczno-kulturowy tych wsi w czasie poprzedzającym II wojnę światową, punktem docelowym koniec lat sześćdziesiątych. Studium to, które stało się podstawą do uzyskania stopnia naukowego doktora habilitowanego w zakresie etnografii, opiera się również na bogactwie materiału terenowego. Analiza procesu przemian, oparta na realiach metodycznie zgromadzonego materiału, pozwoliła Jadwidze Kucharskiej stworzyć przekonujący obraz przemian gospodarczo-społecznych i kulturowych tychże społeczności. Wartość teoretyczną opracowania podnosi fakt, że dzięki reprezentatywności wybranych do badań społeczności wiejskich nasuwające się wnioski można odnieść do całego regionu kaszubskiego.

Śledząc najważniejszy „kaszubski nurt” zainteresowań naukowych profesor Jadwigi Kucharskiej, należy się również odnieść do Jej ostatnich, wieloletnich badań prowadzonych wśród Kaszubów „ziemi bytowskiej”, a także badań nad emigrantami kaszubskimi, żyjącymi od połowy XIX w. w Kanadzie. Kaszubi okolic Bytowa stanowią peryferyjną, zachodnią część zwarłego występowania mowy kaszubskiej, a więc tego obszaru, który był obiek-

tem Jej poprzednich badań. Ziemię bytowską zamieszkuje autochtoniczna ludność kaszubska, która w latach 1919–1945 została oddzielona od macierzystego pnia centralnej Kaszubszczyzny i pozostała w granicach państwa niemieckiego. Podstawowym celem podjętych badań było odkrywanie mechanizmu przemian w samookreślanii się mieszkańców wsi okolic Bytowa na przestrzeni ostatnich 70–80 lat. W trakcie badań, do których przygotowywała się zarówno od strony teoretyczno-metodologicznej, jak i metodyki badań terenowych, zgromadzono na podstawie kwestionariuszy, ankiet, a także rozmów i obserwacji uczestniczącej ogromny materiał źródłowy, ukazujący złożoność procesu kształtowania się na tym obszarze więzi regionalnej i narodowej. Problem stanu świadomości etnicznej i narodowej analizowała w dwóch różnych układach odniesienia – w układzie uwarunkowań lokalnych i zewnętrznych. Zagadnienie kształtowania się świadomości regionalnej i narodowej potraktowała jako jeden z aspektów rozległej problematyki etnicznej. Odwołując się do bogatych w tym zakresie doświadczeń, wyniesionych zwłaszcza z badań prowadzonych w społeczeństwie amerykańskim, stwierdziła, że w Polsce istnieją nadal uwarunkowane etnicznie różnicowania kulturowe – czego przykładem są Kaszubi bytowscy. Ich odmienność wyraża się nie tylko w różnych losach historycznych, w specyfice językowej i kulturowej, ale także w różnorodnych formach i kierunkach ruchu narodowego. W rozwoju dziejowym Kaszubszczyzna obszaru bytowskiego nie asymilowała się z kulturą niemiecką. Stosowany wobec niej przymus nie przyniósł pożądanego rezultatu, ponieważ nie dokonała się w tam w skali powszechnej zmiana etnicznej świadomości mieszkańców, którzy nadal zachowują swoją odrębność językową oraz podtrzymują historyczną wspólnotę losów związanych z całą Kaszubszczyzną.

Studium profesor Jadwigi Kucharskiej pt. *Kształtowanie się świadomości regionalnej i narodowej ludności kaszubskiej okolic Bytowa* (wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, 1985 r.) stanowi cenne uzupełnienie badań, prowadzonych m.in. przez historyków, socjologów kultury oraz etnografów, na temat kształtowania się świadomości narodowej i społecznej Polaków, w tym zwłaszcza warstwy chłopskiej.

Szczególnym układem odniesienia dla badań nad etniczną i narodową świadomością Kaszubów stała się dla profesor Jadwigi Kucharskiej „enklawa mowy kaszubskiej” w Kanadzie (w stanie Ontario). Stanowi ją ludność kaszubska przybyła tam w połowie XIX wieku. Dwukrotny pobyt naukowy w Kanadzie (1977 i 1978) pozwolił Jej zgromadzić zasoby materiałów źródłowych, które stały się podstawą nowych opracowań i publikacji. Przede wszystkim wymienić tu należy studium pt. *Poszukiwanie tożsamości kulturowej ludności kaszubskiej w Polsce i Kanadzie* (Łódź 1993, *Łódzkie Studia Etnograficzne*, t. 32, ss. 136), stanowiące podsumowanie Jej wieloletnich na ten temat badań i przemyśleń. Trzeba jednak zaznaczyć, że wymieniona pozycja wydawnicza nie miała być „ostatnim słowem” profesor Jadwigi Kucharskiej o Kaszubszczyźnie. Najnowsze, prowadzone przez Nią od paru

lat intensywne badania terenowe na południowym obszarze Kaszub miały stanowić dopełnienie Jej niezwyklej wytrwałości w poznawaniu i opisywaniu tego pięknego i oryginalnego regionu ziem polskich. Problematyka badań dotyczyła zmian w stylu życia mieszkańców wsi, międzypokoleniowego przekazu tradycji kulturowych oraz opozycji zachodzącej pomiędzy „swoimi” i „obcymi”. Niestety, prac tych nie było Jej dane ukończyć.

Charakteryzując ów niewątpliwie wielki dorobek naukowy profesor Jadwigi Kucharskiej w badaniu Kaszubszczyzny – o którym śmiało można napisać, że stanowi „dzieło Jej życia” – nie należy pomijać innych zainteresowań i osiągnięć. Jak wskazuje bibliografia, uczestniczyła Ona także w pracach zbiorowych Zakładu Etnografii UŁ na obszarze Zagłębia Bełchatowskiego, na Kujawach i w Kieleckiem. Jak to już podkreślano, cechą szczególną wszystkich opracowań Jadwigi Kucharskiej było maksymalne korzystanie z tzw. „źródeł wywołanych”, gromadzonych przez Nią osobiście lub pod Jej bezpośrednim kierownictwem podczas badań terenowych. Reprezentowała bowiem ten kierunek w etnografii, który badania terenowe traktuje nie tylko jako źródło, ale jako podstawową metodę nauk etnologicznych.

W związku z zajęciami dydaktycznymi i badaniami J. Kucharska wyjeżdżała na stypendia naukowe bądź zaproszenia do Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Austrii, Szwecji, Finlandii, Kanady oraz na Węgry. Uczestniczyła także w licznych konferencjach krajowych i zagranicznych o charakterze międzynarodowym, referując wyniki swych badań oraz reprezentując etnografię polską poza granicami naszego kraju. Brała ponadto udział w przygotowywaniu różnych ekspertyz dotyczących programowania badań naukowych oraz innych przedsięwzięć podejmowanych przez instytucje lub osoby indywidualne działające w sferze Jej zainteresowań i specjalności naukowej. Jej artykuły publikowane były w czasopismach krajowych i zagranicznych. Wiele z nich, podobnie jak i recenzje, przносиło na grunt polski wiedzę i doświadczenia etnologów innych krajów.

Działalność Jadwigi Kucharskiej w życiu organizacyjno-naukowym dotyczyła przede wszystkim czynnego uczestnictwa w posiedzeniach i pracach swego Filozoficzno-Historycznego Wydziału na Uniwersytecie. Kilkakrotnie zasiadała w międzywydziałowej komisji rekrutacji kandydatów na studia etnograficzne i archeologiczne, była członkiem Senackiej Komisji ds. Ochrony Mienia Społecznego oraz pełnomocnikiem ds. współpracy z woj. śląskim. Od 1950 r. aktywnie uczestniczyła w pracach Oddziału Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, pełniąc kolejno funkcję skarbnika, sekretarza, prezesa Oddziału, a od 1983 r. także członka Zarządu Głównego. W roku 1981 została redaktorem naczelnym „Łódzkich Studiów Etnograficznych”. W latach 1975–1983, jako członek Komitetu Nauk Etnologicznych PAN, brała udział w pracach Komisji do Badań Rybołówstwa Tradycyjnego i Ochrony Jego Zabytków oraz w Komisji do Badań nad Współczesnością. W latach 1975–1977 uczestniczyła w pracach Komitetu Nauk Socjologicznych PAN, jako członek Sekcji Nauk Etnograficznych. Należała również do

Łódzkiego i Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, Towarzystwa Nautologicznego. Współpracowała z Interdyscyplinarnym Instytutem Naukowo-Badawczym Struktur i Przemian Społecznych Wsi Polskiej.

Poprzez swą niestrudzoną aktywność naukowo-badawczą nawiązała współpracę z pokrewnymi ośrodkami zagranicznymi: Katedrą Etnografii Uniwersytetu Wiedeńskiego (1975 – pobyt z wykładami), Instytutem im. J. Lipsa w Lipsku, Instytutem Etnografii Uniwersytetu w Helsinkach, Instytutem Etnografii Niemieckiej Akademii Nauk w Berlinie, ośrodkami etnograficznymi w Szwecji, a także Katedrą Etnografii w Ottawie.

Łódzkie środowisko naukowe – doceniając znaczenie Jej rzetelnego wkładu w rozwój nauki polskiej – uhonorowało Ją wieloma odznaczeniami i nagrodami.

Wszyscy, którzy znali bliżej profesor Jadwigę Kucharską wiedzą, że należała do osób niezwykle odpowiedzialnych, wytrwałych w pracy, a przy tym przyjaznych dla ludzi i wyjątkowo skromnych. Wypływało to prawdopodobnie z wrodzonych cech psychicznych, wychowania w domu rodzinnym, ale może także z daru umiejętnego dokonywania wyboru – zawsze zgodnego z uznawanymi przez siebie wartościami i własną postawą życiową. Podejmowała tematy, które Ją interesowały pod względem naukowym; w ich realizacji widziała również głęboki sens społeczny. Potwierdzeniem tego są Jej wieloletnie i wielokierunkowe studia nad Kaszubszczyzną. Wszystko to wpływało niewątpliwie na stan Jej wielkiej, wewnętrznej równowagi.

Całokształt twórczości profesor Jadwigi Kucharskiej wskazuje również, że w centrum Jej zainteresowań naukowo-badawczych był zawsze Człowiek – ze wszystkimi jego problemami i uwikłaniami natury psychicznej, społeczno-kulturowej i światopoglądowej. Żegnamy Ją z głębokim żalem.

Maria Biernacka